

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

**RAPORT KOŃCOWY
EWALUACJI PRODUKTU FINALNEGO
PROJEKTU INNOWACYJNEGO,
TESTUJĄCEGO:
„Zintegrowany model kulturoterapii
w pedagogice młodzieży zagrożonej wykluczeniem
społecznym”**

OPRACOWAŁ ZESPÓŁ W SKŁADZIE:

Dr Bogdan Szyszka

Agnieszka Kowal

Agnieszka Filipowicz

Agnieszka Musolf-Parol

Zamość, kwiecień 2013

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

SPIS TREŚCI:

1. METODOLOGIA BADANIA.....	3
1.1 METODY I TECHNIKI BADAWCZE.....	4
1.2 KONTEKST BADANIA.....	7
3. GRUPA BADAWCZA	16
4. WYNIKI BADANIA OPINII UCZNIÓW	20
5. WYNIKI BADANIA OPINII NAUCZYCIELI	32
6. ODPOWIEDZI NA KLUCZOWE PYTANIA BADAWCZE	47
SPIS TABEL.....	50

1. METODOLOGIA BADANIA

Przedmiotem ewaluacji zewnętrznej jest „*Zintegrowany model kulturoterapii młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*” oraz efekty jego testowania.

Celem ewaluacji zewnętrznej jest ocena, czy „**Zintegrowany model kulturoterapii młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym**”, składający się z:

- podręcznika Zintegrowanego modelu kulturoterapii...”;
- zestawu programów, technik i narzędzi edukacyjnych w zakresie drama-, muzyko- i arteterapii;
- zestawu technik, narzędzi i dobrych praktyk kompleksowej budowy systemu wartości u młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym;
- zestawu innowacyjnych narzędzi pracy wychowawczej, wraz z zestawem materiałów do warsztatów dla nauczycieli;

Zapewnienie jakości badania:

Podczas ewaluacji zespół badawczy przestrzegał standardów ewaluacji opracowanych przez Polskie Towarzystwo Ewaluacyjne. Szczególna uwaga została zwrócona na zapewnienie:

- wysokiej jakości ewaluacji, m.in. poprzez zachowanie należytej staranności w prowadzeniu badań, w zbieraniu i analizowaniu danych oraz wnioskowaniu;
- trafności i rzetelności badania, m.in. poprzez rzetelne i skrupulatne przedstawienie wyników badań bez względu na stopień ich skomplikowania oraz skonstruowanie narzędzi badawczych adekwatnie do celów badania i przyjętej metodologii;
- partycypacyjności i jakości współpracy w procesie ewaluacji, m.in. przez ścisłą współpracę z Zamawiającym, informowaniu go o przebiegu ewaluacji oraz bieżącą konsultację kwestii, które nie zostały uregulowane w ofercie lub umowie;
- odpowiedniej relacji ewaluator – badani, m.in. poprzez zastosowanie zasady poufności i anonimowości, zachowanie neutralności i obiektywizm wobec badanych,
- zapewnienie wszystkim badanym odpowiednio do potrzeb, możliwości wypowiedzenia się.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Rzetelność i wiarygodność uzyskanych wyników badań zapewni **triangulacja**, zakładająca weryfikowanie zbieranych informacji na kilku poziomach. W niniejszej ewaluacji można wyróżnić trzy poziomy triangulacji, związane z:

1. różnymi źródłami informacji,
2. różnymi metodami badawczymi;
3. różnymi perspektywami badawczymi: badanie zostanie przeprowadzone przez zróżnicowany pod względem wykonywanych profesji, wykształcenia i płci zespół badawczy, co łączy doświadczenia każdego z nich i pozwoli na uzyskanie bogatszego i bardziej wiarygodnego obrazu badanego przedmiotu.

Pierwszy poziom triangulacji dotyczy pozyskiwania danych od różnych osób, generalnie – z różnych źródeł. Pozwala to na uzyskiwanie danych od różnych grup osób związanych z ewaluowanym przedsięwzięciem, tak, aby uzyskać odmienne perspektywy na badane kwestie. Inaczej realizacja projektu może być postrzegana przez beneficjentów ostatecznych, inaczej przez osoby zarządzające projektem, a jeszcze inaczej przez ekspertów/tki.

Drugi poziom triangulacji dotyczy stosowania różnych metod zbierania danych, ponieważ sama metoda często wpływa na dane. Dlatego w ramach badania planuje się połączenie jakościowych i ilościowych technik badawczych.

1.1 Metody i techniki badawcze

Ewaluacja zewnętrzna wykorzystywała zarówno dane zastane, z systemu monitoringu projektu i ewaluacji wewnętrznej, jak i dane pierwotne pozyskane w trakcie badań ilościowych i jakościowych. Badanie prowadzone było w oparciu o podejście mix-mode, zakładające wykorzystanie ilościowych, jak i jakościowych metod badawczych.

- **W badaniach ilościowych** zasadniczą czynnością jest pomiar polegający na przypisaniu obserwowanym obiektom oraz relacjom między nimi modelu liczbowego. Umożliwia on

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

---

poznanie własności większej populacji na podstawie próby oraz formułowanie twierdzeń na temat danej zbiorowości. Badania ilościowe pomagają ustalić, jak często w zbiorowości występują określone opinie, fakty, zjawiska. Ponadto umożliwiają sformułowanie wyjaśnień nawet w sytuacji istnienia wielu zmiennych. Wysoki stopień standaryzacji narzędzi badawczych daje gwarancję, iż uzyskane odpowiedzi będą jednoznaczne i konkretne. Narzędzia te umożliwiają także dokonywanie porównań – np.

Wśród metod ilościowych przeprowadzone zostały:

- ankieta PAPI – ankietowanie kwestionariuszem ankiety papierowej (*Paper and Pencil Interview*);
- analiza dokumentów programowych, np. baz danych.

Wśród metod jakościowych, przeprowadzone zostały:

- indywidualne wywiady pogłębione (IDI),
- Desk research,

Etapy przeprowadzenia ewaluacji zewnętrznej:

- Opracowanie koncepcji ewaluacji.
- Opracowanie we współpracy ze specjalistą ds. monitoringu i ewaluacji narzędzi ewaluacyjnych (arkusze samooceny, pre i post testy, ankiety ewaluacyjne, scenariusze wywiadów, karty obserwacji).
- Prowadzenie badania wg przyjętej metodologii - systematyczne pozyskiwanie danych, które umożliwią ocenę bezpośrednich efektów projektu w odniesieniu do grupy odbiorców i użytkowników.
- Opracowanie raportu końcowego ewaluacji wstępnej wersji produktu finalnego zawierającego: opis metodologii, wyniki badania, wnioski i rekomendacje

Kluczowe pytania, na które ewaluacja miała odpowiedzieć, to:

- w jakim stopniu opracowana metodologia jest odpowiednia, biorąc pod uwagę cel, któremu ma służyć?
- w jakim stopniu proponowane w metodologii rozwiązania są odpowiednie dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym?

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

- w jakim stopniu opracowana metodologia jest skuteczna, tzn. może spowodować, że objęte jej działaniem osoby będą mniej podatne na wykluczenie?
- w jakim stopniu opracowana metodologia jest faktycznie lepsza, bardziej skuteczna i bardziej efektywna niż rozwiązania dotychczas stosowane w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu?
- który punkt metodologii (które z rozwiązań w niej zawartych) jest jej najmocniejszą stroną, a który najsłabszą?
- jak oceniane są zawarte w metodologii poszczególne rozwiązania kierowane do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym?
- w jakim stopniu proponowane podejście jest atrakcyjną alternatywą dla metod stosowanych dotychczas (czy jest bardziej skuteczne, tańsze czy efektywne)?
- co może wpływać na skuteczność proponowanego podejścia (metody pracy, dobór grup docelowych, organizacja procesu wsparcia, inne czynniki)?
- czy możliwe jest zwiększenie skuteczności proponowanych metod i pod jakimi warunkami?
- jakie są propozycje zmian w oferowanych w metodologii formach wsparcia?

Badanie było prowadzone pod kątem poniższych kryteriów ewaluacji:

Kryterium trafności – ocena, w jakim stopniu założone cele leżące u podstaw opracowanej metodologii odpowiadają zidentyfikowanym problemom i rzeczywistym potrzebom do zaspokojenia w obszarze związanym z przeciwdziałaniem wykluczeniu społecznemu;

Kryterium efektywności – ocena, na ile przygotowana metodologia jest programem ekonomicznym, tzn. jaki jest stosunek poniesionych na jej realizację nakładów (zasobów finansowych, ludzkich, czasu) do przewidywanych do osiągnięcia wyników i rezultatów;

Kryterium skuteczności – ocena, do jakiego stopnia zakładane cele metodologii mogą zostać osiągnięte;

Kryterium oddziaływania/ wpływu – ocena stopnia, w jakim opracowana metodologia będzie

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

---

mogła być zastosowana w odniesieniu do szerszej grupy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym;

Kryterium trwałości efektów – ocena, czy pozytywne efekty proponowanej metodologii mogą trwać po zakończeniu projektu;

1.2 KONTEKST BADANIA

Niniejsze opracowanie prezentuje wyniki ewaluacji zewnętrznej wersji produktu finalnego opracowanego i testowanego w ramach Projektu innowacyjnego testującego „Zintegrowany model kulturoterapii w pedagogice młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym”.

Głównym celem Projektu, którego dotyczy ewaluacja zewnętrzna, jest poszukiwanie metod wczesnej interwencji socjalnej i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży poprzez wypracowanie i przetestowanie innowacyjnego Modelu (produktu finalnego) pn.: „Zintegrowany Model Kulturoterapii w Pedagogice Młodzieży Zagrożonej Wykluczeniem Społecznym”.

Nazwa produktu finalnego

Produkt finalny Projektu to: „Zintegrowany model kulturoterapii w pedagogice młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym”

Elementy składające się na produkt finalny

Zintegrowany model kulturoterapii młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, zawiera w sobie:

1. Zestaw programów edukacyjnych, wykorzystujących kulturoterapię jako metodę pracy wychowawczej;
2. Zestaw przetestowanych procedur i dobrych praktyk współpracy instytucji działających na rzecz młodzieży zagrożonej;
3. Zestaw przetestowanych procedur i dobrych praktyk w pracy z rodzicem i uczniem wykluczonym społecznie;

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

---

4. Zestaw materiałów edukacyjnych dla nauczycieli (podręcznik), zawierający następujące treści:

- Koncepcja *Modelu zintegrowanej kulturoterapii w pedagogice młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*;
- Budowa systemu wartości i kompetencji społecznych (podstawy teoretyczne, cele i działania, metody pracy);
- Wychowanie przez kulturę i kształtowanie kompetencji artystycznych (podstawy teoretyczne, cele i działania, metody pracy);
- Edukacja nauczycieli w zakresie stosowania kulturoterapii w procesie, wychowawczym (podstawy teoretyczne, cele i działania, metody pracy);
- Postulowane rezultaty działań;
- Konspekty zajęć terapeutycznych z wykorzystaniem kulturoterapii w pracy wychowawczej;
- Przykłady dobrych praktyk - materiały edukacyjne;

Problem, na który odpowiada innowacja:

Produkt finalny: *Zintegrowany model kulturoterapii młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym* przyczynia się do zapobiegania występowaniu zjawiska zagrożenia wykluczeniem społecznym młodzieży gimnazjalnej. Niesie za sobą wymierne korzyści zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli.

Korzyści dla uczniów - kompetencje społeczne stanowiące zbiór umiejętności życiowych, do których można do nich zaliczyć:

- poprawną komunikacji interpersonalną;
- integrowanie się w grupie;
- naukę odpoczynku i relaksacji;
- usprawnienie funkcji percepcyjno-motorycznych;
- poprawienie kondycji psychofizycznej, wzrost pozytywnego nastawienia do życia i wzmocnienie sił witalnych;

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

- zdolności do nawiązywania więzi i przyjaźni oraz prawidłowych relacji z rówieśnikami, jak również osobami dorosłymi;
- umiejętności wychodzenia z sytuacji konfliktowych bez uciekania się do stosowania przemocy;
- asertywność, zdolność do opierania się naciskom ze strony rówieśników;
- zwiększenie jakości życia poprzez udział w kulturze;
- uwrażliwienie na muzykę i szeroko rozumianą sztukę;
- uwrażliwienie na piękno zawarte w otaczającym nas świecie;
- poprawę rezultatów w zakresie osiągnięć szkolnych.

Korzyści dla nauczycieli:

- wzrost motywacji do doskonalenia własnego warsztatu pracy;
- opanowanie nowych umiejętności praktycznego zastosowania różnych metod pracy wychowawczej z wykorzystaniem kulturoterapii, arteterapii, muzykoterapii, dramaterapii;
- umiejętności rozpoznawania problemów uczniowskich i doboru odpowiednich metod ich rozwiązywania;
- opanowanie umiejętności w zakresie ujawnienia i rozładowania zablokowanych emocji i napięć u uczniów;
- opanowanie umiejętności w zakresie integrowania grupy oraz poprawy komunikacji interpersonalnej wśród uczniów.

Model opiera się na łącznym wykorzystaniu kilku czynników mających istotny wpływ na proces wychowawczy: systemu wartości i kompetencji społecznych, wychowaniu przez kulturę z uwzględnieniem kształtowania kompetencji artystycznych oraz edukacji nauczycieli na rzecz wykorzystania kulturoterapii w pracy pedagogicznej. Istota innowacji polega na zintegrowaniu działań i ich kompleksowości (zarówno w zakresie typu działań jak i odbiorców). W związku z powyższym w skład *Modelu* wchodzi następujące elementy:

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

- 1. Komponent budowy systemu wartości i kompetencji społecznych.** Oparcie procesu wychowawczego na systemie wartości podstawowych takich jak dobro, piękno, prawda, miłość, przyjaźń itp. stanowi podstawowy filar oddziaływań wychowawczych. Osoby zagrożone wykluczeniem często mają zburzony wzorzec systemu wartości, dlatego w projekcie zostanie zwrócona uwaga na fakt, iż podstawę wartości stanowi człowiek i jego godność, a także prawda, dobro, piękno, życie, sprawiedliwość, pokój oraz rodzina. Hierarchia wartości nie jest wrodzona i w procesie wychowawczym wychowanek musi ją najpierw poznać, by móc zaakceptować. Każdy człowiek, nawet w sytuacjach codziennego życia dokonuje wyborów, dlatego powinien umieć rezygnować z wartości mało istotnych na rzecz wartości wyższych.
- 2. Komponent wychowania przez kulturę i kształtowania kompetencji artystycznych.** Kultura pomaga każdemu człowiekowi w ogólnej poprawie jego kondycji psychicznej, fizycznej, a nawet społecznej. Oddziaływanie profilaktyczne za pomocą elementów kultury nazywamy często arteterapią. Arteterapia jest powiązana z naukami społecznymi, medycznymi oraz sztukami pięknymi i poprzez swoje działania służy ludziom, którzy chcą zadbać o własną psychikę, odprężenie i radość życia, w celu lepszej adaptacji indywidualnej i społecznej.
- 3. Komponent edukacji nauczycieli na rzecz wykorzystania kulturoterapii w pracy pedagogicznej.** Współczesna szkoła zderza się z coraz to nowymi problemami. Zestaw narzędzi pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym wymaga stałej aktualizacji. W projekcie proponuje się przekazanie zainteresowanym nauczycielom nowoczesnych narzędzi pracy, w tym pozyskane od partnera Projektu Evangelische Fachschule für Sozialpädagogik. Ten zestaw narzędzi to między innymi techniki ułatwiają wejście w grupę (służące lepszemu poznaniu się uczestników i otoczenia), rozluźniających (zabawy ruchowe, tańce integracyjne), ułatwiających wprowadzanie nowego tematu (odwołujące się do doświadczeń, potrzeb, oczekiwań grupy), umożliwiających samoocenę (poznanie własnej hierarchii wartości, własnych reakcji), integrujących duże grupy.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Innowacyjność proponowanego produktu finalnego polega na podejściu wyrażonym w wymiarze:

- uczestnika projektu - młodzież gimnazjalna, zagrożona wykluczeniem społecznym nie jest obecnie obszarem priorytetowym w działaniach wychowawczych szkół (realizowane jest wsparcie bierne), natomiast projektodawca proponuje aktywne metody wsparcia. Większość nauczycieli wychowawców według przeprowadzonych badań, stosuje standardowe narzędzia pracy wychowawczej (pogadanki na godz. wychowawczych, ewentualnie spotkania z zewnętrznymi specjalistami);
- problemu - sytuacja młodzieży gimnazjalnej w rodzinach dysfunkcyjnych, zagrożonej wykluczeniem społecznym jest obszarem znanym w pracy socjalnej i pedagogice. Istnieją instrumenty wsparcia, ale są one nieliczne i niewystarczające. Nie obejmują całości zagadnień związanych z występującym problemem. Narzędzia są nieefektywne i przez to niewystarczające, natomiast gimnazjum jest specyficznym etapem kształcenia i wychowania, wymagającym nowoczesnych narzędzi pracy pedagogicznej;
- formy wsparcia - projektodawcy proponują zastosowanie nowych instrumentów i form wsparcia, które dotychczas wykorzystywane są w niewielkim zakresie. Szczególnie istotna jest kompleksowość oddziaływania i zastosowanie nowoczesnych technik pracy z uczniem, rodzicem i nauczycielem (nauka i rozwój kompetencji społecznych, techniki drama-, muzyko- i arteterapii).

Dotychczasowe, autonomiczne działania wielu instytucji są kosztowne. Projekt proponuje rozwiązania, które będą:

- docelowo zmniejszały nakłady na wsparcie młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, (zamiast niwelować skutki, zwalczane będą przyczyny problemów, dodatkowo nowe kompetencje u nauczycieli pozwolą na nowoczesną pracę pedagogiczną);
- tworzyły nowe kompetencje wśród nauczycieli, rodziców, przez co możliwe będzie uzyskanie efektu naśladownictwa (kuli śniegowej), co również zmniejszy w przyszłości koszty działań interwencyjnych;
- integrowały aktywność różnych instytucji, (MCPR, szkoła, uczelnia wyższa), przez co ich

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

---

działania nie będą się uzupełniały (uniknięcie mnożenia kosztów tych samych działań).

Użytkownicy, którzy mogą zastosować innowację:

Produkt finalny „*Zintegrowany model kulturoterapii młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*” będzie mógł być wykorzystywany przez:

- nauczycieli w pracy pedagogiczno-wychowawczej w szkołach gimnazjalnych;
- domy kultury, organizacje pozarządowe zajmujące się problematyką wykluczenia, w realizowanych działaniach wychowawczych;
- ośrodki doskonalenia nauczycieli w procesie ich doksztalcania i rozwoju kwalifikacji.

Działania / nakłady / zmiany konieczne do zastosowania/wdrożenia innowacji:

Warunkami, jakie muszą być spełnione, aby innowacja działała właściwie, są:

- odpowiedni wybór i przygotowanie pedagogów i trenerów do pracy z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym;
- wysokie zmotywowanie odbiorców;
- ścisła współpraca ze szkołami, nauczycielami na etapie testowania i wdrażania modelu;
- odpowiednio przeprowadzone upowszechnianie i włączanie do głównego nurtu polityki, tak, aby jak najwięcej szkół i organów prowadzących poznało Model oraz by decydenci pozytywnie ocenili proponowane do włączenia do polityki rekomendacje.

Proponowane rozwiązania nie są kosztowne – bazują na standardowych procedurach pracy pedagogicznej w szkołach. Nie zakładają nowego finansowania. Projektodawcy wychodzą z założenia, że w przypadku zalecenia przez organy nadzoru pedagogicznego i organy prowadzące stosowania zaproponowanej innowacji w pracy szkoły nauczyciele w ramach aktualnego budżetu są w stanie stosować proponowane rozwiązania. Istota problemu polega na motywacji i zmianie podejścia do pracy - profilaktyka zamiast interwencji.

Nowe, proponowane rozwiązanie będzie efektywne. Nie ma możliwości porównania kosztów innowacji w projekcie z kosztami podobnymi z innych działań w podobnych obszarach, bowiem nie

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

---

prowadzono dotąd tak kompleksowego wsparcia. Jednak biorąc pod uwagę, że osoby objęte tego typu wsparciem mogą rozwinąć swoją aktywność i zmniejszyć koszty np. interwencji kryzysowej czy pomocy socjalnej – efekt finansowy może być wysoki.

Szkoły pracują w oparciu o przyjęte przez nauczycieli koncepcje pracy. Koncepcje te zawierają również działania o charakterze wychowawczym, będące podstawą do budowania programów wychowawczych. *Zintegrowany model (...)* będący zbiorem programów i dobrych praktyk pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym, uwzględnia wszystkie te elementy, o których mówi podstawa programowa. Stanowić może jej uzupełnienie. Szkoły poprzez włączenie go do swojej polityki rozwojowej poszerzą ofertę programową. Jedną z barier w praktycznej realizacji *Modelu* w szkołach mogą okazać się finanse. Nauczyciele zaangażowani w działania wychowawcze powinni być odpowiednio motywowani. Dyrektorzy szkół mogą poszukać szans na wdrożenie *Modelu* wykorzystując możliwości jakie im dają rozwiązania prawne, np.:

1. na prowadzenie zajęć w zakresie kulturoterapii można przeznaczyć godziny do dyspozycji dyrektora szkoły, o których mowa w art. 42 ust. 2 ustawy Karta Nauczyciela, zgodnie z zapisami ustawy nauczyciele zobowiązani są do przeprowadzenia 1 lub 2 godzin tygodniowo (w zależności od typu szkoły), między innymi, zajęć wychowawczych z uczniami, z uwzględnieniem ich potrzeb rozwojowych;
2. dyrektor szkoły może wpływać na strukturę wynagrodzenia nauczycieli, dysponuje środkami finansowymi, które zgodnie z regulaminami wynagradzania nauczycieli w danej gminie, przeznaczają się na dodatki do wynagrodzenia zasadniczego, jeden z takich dodatków ma charakter motywacyjny, otrzymują go nauczyciele zaangażowani w realizację zadań statutowych szkoły, dodatek ten może zostać przyznany nauczycielom realizującym zadania z zakresu kulturoterapii;

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Publiczne placówki doskonalenia nauczycieli prowadzone są przez samorządy wojewódzkie lub gminne. Do obowiązkowych zadań realizowanych przez publiczne placówki doskonalenia nauczycieli prowadzone przez samorządy wojewódzkie należą między innymi¹:

1. organizowanie i prowadzenie, stosownie do potrzeb, doradztwa metodycznego dla nauczycieli;
2. organizowanie różnorodnych form współpracy i wymiany doświadczeń, w tym warsztatów, konferencji i seminariów, dla nauczycieli poszczególnych typów szkół i rodzajów placówek;
3. wspieranie inicjatyw nauczycieli oraz wspomaganie samokształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli;
4. organizowanie działań na rzecz rozwoju zawodowego nauczycieli, w szczególności we współpracy z organami sprawującymi nadzór pedagogiczny;
5. współpraca z organami prowadzącymi szkoły i placówki w zakresie doradztwa metodycznego dla nauczycieli.

Podobne zadania wykonują ośrodki prowadzone przez samorządy gminne, ze szczególnym uwzględnieniem doradztwa metodycznego.

Zintegrowany model kulturoterapii w pedagogice młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym to zestaw między innymi programów edukacyjnych, procedur i dobrych praktyk w pracy z uczniami, zestaw materiałów edukacyjnych, zawierający opis metod i form pracy z wykluczonymi społecznie. Jego poszczególne komponenty wpisują się w wymienione wyżej zadania realizowane przez placówki doskonalenia. Może zatem stanowić znaczący element polityki tychże placówek realizowanej w odniesieniu do szkół i placówek oświatowych. Znaczącą rolę odegrać tu powinno Lubelskie Samorządowe Centrum Doskonalenia nauczycieli, które swoim zasięgiem obejmuje całe województwo lubelskie, zatrudnia doświadczonych doradców i konsultantów, nie tylko w zakresie edukacji, ale też w zakresie zarządzania i prowadzenia procesów wychowawczych. Swoim klientom oferuje kursy, szkolenia, konferencje². Wobec placówek doskonalenia nauczycieli Rozporządzenie

---

¹ Na podstawie §15 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 listopada 2009 r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (Dz. U. Nr 200, poz. 1537 i Nr 218, poz. 1701).

² Na podstawie informacji ze strony <http://lscdn.pl/portal/pl/53/Oferta.html>

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

---

w sprawie nadzoru pedagogicznego stawia wymaganie dotyczące posiadania koncepcji pracy. Doradztwo i wsparcie w realizacji *Zintegrowanego modelu* (...) może stać się elementem tej koncepcji, a oferta LSCDN może zostać wzbogacona o szkolenia, konferencje, kursy mające na celu doskonalenie form i metod pracy wychowawczej w oparciu o *Model*.

Model wykorzystuje tak ważne czynniki w pracy wychowawczej jak system wartości, kompetencje społeczne. Ułatwi zatem kompleksowość oddziaływań mających na celu naukę kompetencji społecznych, słabo rozwiniętych u dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, takich jak umiejętność pracy w grupie, rozwiązywanie konfliktów, radzenie sobie ze stresem. Model w pełni może być wykorzystywany w Ośrodkach Kuratorskich działających przy Sądach Rejonowych. Przy Sądzie Rejonowym w Zamościu działa pięć takich Ośrodków. Ośrodki skupiają młodzież niedostosowaną społecznie, realizują programy wychowawcze z uwzględnieniem potrzeb rozwojowych i społecznych młodych ludzi. *Zintegrowany model* (...) wzbogaci ofertę, wprowadzając atrakcyjne formy spędzania czasu wolnego, kształtując osobowość i zainteresowania młodzieży. Ma szansę stać się ważnym narzędziem w wykonywaniu postanowień Sądów Rodzinnych.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

3. GRUPA BADAWCZA

Pierwszą grupę badawczą stanowili uczniowie zamojskich gimnazjów – Gimnazjum Nr 1, Gimnazjum Nr 4 i Gimnazjum Nr 6 - zagrożeni wykluczeniem społecznym i problemami adaptacyjnymi w środowisku szkolnym.

Tabela 1. Płeć respondentów

Płeć	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Kobieta	10	62,50	4	28,57	16	66,67	36	66,67
Mężczyzna	6	37,50	10	71,43	8	33,33	18	33,33
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Tabela 1 wskazuje ogólną liczbę respondentów wynoszącą 54 gimnazjalistów, wśród których było 66,67% (36) kobiet i 33,33% (18) mężczyzn.

Tabela 2. Miejsce zamieszkania ankietowanych

Miejsce zamieszkania	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Miasto	14	87,50	11	71,43	23	95,83	48	88,89
Wieś	2	12,50	3	78,57	1	4,17	6	11,11
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Z danych zawartych w tabeli 2 wynika, że przeważająca liczba ankietowanych – 88,99% (48) osób, to mieszkańcy miasta, natomiast 11,11% (6) osób – mieszkańcy wsi.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 3. Rok urodzenia badanych gimnazjalistów

Rok urodzenia	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
1995	0	0,00	1	7,14	0	0,00	1	1,85
1997	5	31,25	6	42,86	14	58,33	25	46,30
1998	11	68,75	7	50,00	9	37,50	27	50,00
1999	0	0,00	0	0,00	1	4,17	1	1,85
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Dane zawarte w tabeli 3 wykazują, że połowa badanych uczniów - 50,00% (27) urodziło się w roku 1998. Kolejne 46,30% (25) badanych w roku 1997, natomiast roczniki '95 i '99 miały po 1,85% (po 1 osobie) reprezentantów.

Drugą grupę badawczą stanowili nauczyciele zatrudnieni w zamojskich gimnazjach – Gimnazjum Nr 1, Gimnazjum Nr 4 i Gimnazjum Nr 6.

Tabela 4. Płeć ankietowanych

Płeć	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Kobieta	10	90,91	18	100,00	11	91,67	39	95,12
Mężczyzna	1	9,09	0	0,00	1	8,33	2	4,88
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Udział w badaniu brała grupa 41 nauczycieli (tabela4) reprezentowanych przez 95,12% (39) kobiet i 4,88% (2) mężczyzn.

Tabela 5. Wiek badanych

Wiek	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	Ilość	%
<30	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
30-40	1	9,09	7	38,89	4	33,33	12	29,27
41-50	8	72,73	7	38,89	7	58,33	22	53,66
51-60	2	18,18	4	22,22	1	8,33	7	17,07
>60	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie danych zamieszczonych w tabeli 5 stwierdzamy wśród ankietowanych 53,66% (22) osób w wieku 41-50 lat oraz 29,27% (12) osób w przedziale wiekowym 30-40 lat. Jedynie 17,07 (7) osób reprezentowało grupę wiekową 51-60 lat.

Tabela 6. Staż zawodowy respondentów

Staż zawodowy	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
<5	0	0,00	2	11,11	0	0,00	2	4,88
5-10	2	18,18	3	16,67	2	16,67	7	17,07
11-20	4	36,46	3	16,67	6	50,00	13	31,71
21-30	4	36,36	10	55,55	4	33,33	18	43,90
>30	1	9,09	0	0,00	0	0,00	1	2,44
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Z danych prezentowanych w tabeli 6 wynika, że większość ankietowanych 43,90% (18) ma za sobą od 21-30 lat pracy w zawodzie nauczyciela. Z kolei 31,71% (13) osób deklaruje swój staż zawodowy pomiędzy 11-20 latami. Kolejne 17,07% (7) osób badanych wskazuje na przedział 5-10 lat pracy w zawodzie. Jedynie 4,88% (2) respondentów posiada staż pracy mniejszy niż 5 lat oraz tylko 2,44% (1) osoba swój staż zawodowy szacuje na większy niż 30 lat.

Tabela 7. Stopień awansu zawodowego ankietowanych nauczycieli

Stopień awansu zawodowego	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Nauczyciel stażysta	0	0,00	2	11,11	0	0,00	2	4,88
Nauczyciel mianowany	0	0,00	5	27,78	2	16,67	7	17,07
Nauczyciel dyplomowany	10	90,90	11	61,11	10	83,33	31	75,61
Nauczyciel kontraktowy	1	9,09	0	0,00	0	0,00	1	2,44
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Większość ankietowanych, bo aż 75,61% (31) osób, to nauczyciele dyplomowani (tabela 7). 17,07% (7) respondentów deklaruje stopień awansu w postaci nauczyciela mianowanego. Zaledwie 4,88% (2) badane osoby, to nauczyciele stażyści i tylko 2,44% (1) nauczyciel biorący udział w badaniu jest nauczycielem kontraktowym.

4. WYNIKI BADANIA OPINII UCZNIÓW

Tabela 8. Ocena gimnazjalistów dot. atrakcyjności udziału w projekcie

W jakim stopniu udział w projekcie był dla Ciebie interesujący?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Słabo	1	6,25	0	0,00	1	4,17	2	3,70
Dostatecznie	2	12,50	1	7,14	3	12,50	6	11,11
Dobrze	7	43,75	5	35,71	10	41,66	22	40,74
Bardzo dobrze	6	37,50	8	57,14	10	41,66	24	44,44
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Z analizy danych zawartych w tabeli 8 wynika, że 44,44% uczniów uważa udział w projekcie za interesujący w najwyższym stopniu. Nieco mniej badanych (40,74%) określa ten stopień na poziomie dobrym. Jedynie 11,11% ankietowanych zadeklarowało dostateczne zainteresowanie udziałem w projekcie i tylko 3,70% gimnazjalistów oceniło ów fakt w stopniu słabym. Powyższe dane pozwalają uznać, że zrealizowany projekt był w dużym stopniu interesujący dla uczniów. Zapewne wynika to z innowacyjnego charakteru prowadzonych zajęć i niestandardowego podejścia do uczniów.

Z analizy danych umieszczonych w tabeli 11 wynika, iż 35,18% młodzieży deklaruje w stopniu dostatecznym zmianę swego podejścia do kultury i sztuki pod wpływem udziału w projekcie. Kolejne 27,78% badanych szacuje ową zmianę w stopniu dobrym, natomiast 22,22% uczniów w stopniu bardzo dobrym. Niemal brak zmiany w omawianym obszarze zaznacza w sumie 14,81% ankietowanych (słabo – 11,11% i bardzo słabo – 3,70%).

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 9. Wpływ udziału w zajęciach na stosunek do kultury i sztuki

Czy udział w zajęciach zmienił Twoje podejście do kultury i sztuki?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	1	6,25	0	0,00	1	4,17	2	3,70
Słabo	3	18,75	1	7,14	2	8,33	6	11,11
Dostatecznie	7	43,75	5	35,71	7	29,16	19	35,18
Dobrze	4	25,00	5	35,71	6	25,00	15	27,78
Bardzo dobrze	1	6,25	3	21,43	8	33,33	12	22,22
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Tabela 10. Wpływ udziału w zajęciach na relacje z rówieśnikami

W jakim stopniu poprawiły się Twoje relacje z rówieśnikami?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	1	7,14	2	8,33	3	5,55
Słabo	1	6,25	1	7,14	1	4,17	3	5,55
Dostatecznie	2	12,50	2	14,28	5	20,83	9	16,67
Dobrze	7	43,75	6	42,85	9	37,50	22	40,74
Bardzo dobrze	6	37,50	4	28,57	7	29,16	17	31,48
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Analizowane powyżej dane potwierdzają wpływ udziału młodzieży w zajęciach na ich stosunek do kultury i sztuki. Można przypuszczać, że charakter prowadzonych w ramach projektu zajęć poszerza horyzonty i uwrażliwia na kulturalne aspekty, czyniąc je przystępniejszymi i bardziej interesującymi dla młodzieży gimnazjalnej zagrożonej wykluczeniem społecznym. Niejako może również stanowić dla nich swego rodzaju alternatywę.

W zamieszczonych w tabeli 10 danych i przeprowadzonych analiz wynika, że 40,74% uczniów zauważyło poprawę swoich relacji z rówieśnikami dzięki udziałowi w zajęciach w stopniu dobrym. Większą zmianę na lepsze deklaruje natomiast 31,48% gimnazjalistów. Wg 16,67% badanych zmiany w relacjach z rówieśnikami zaszły w stopniu dostatecznym. Jedynie po 5,55% ankietowanych stwierdza słaby i bardzo słaby stopień zmian w omawianym aspekcie ich życia. Na podstawie powyższych danych zauważamy istotny wpływ udziału w zajęciach na relacje rówieśnicze młodzieży gimnazjalnej zagrożonej wykluczeniem. Wynikać to może z faktu, iż charakter prowadzonych zajęć umożliwia integrację, nabycie umiejętności pracy w zespole, pozwala rozwinąć empatię, tolerancję oraz poznać elementy komunikacji interpersonalnej ułatwiające funkcjonowanie w grupie rówieśniczej.

Tabela 11. Wpływ udziału w zajęciach na relacje z rodzicami/opiekunami

W jakim stopniu poprawiły się Twoje relacje z rodzicami/opiekunami?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	Ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	1	6,25	2	14,28	2	8,33	5	9,26
Słabo	1	6,25	2	14,28	1	4,17	4	7,41
Dostatecznie	4	25,00	2	14,28	5	20,83	11	20,37
Dobrze	5	31,25	5	35,71	9	37,50	19	35,18
Bardzo dobrze	5	31,25	3	21,43	7	29,16	15	27,78
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Analizując dane w tabeli 11 zauważamy, że ponad połowa badanych uczniów (35,18% w stopniu dobrym i 27,78% w stopniu bardzo dobrym) deklaruje poprawę relacji z rodzicami/opiekunami będącą konsekwencją ich udziału w zajęciach. Dostateczną poprawę dostrzegło 20,37% ankietowanych. Zaledwie 9,26% oraz 7,41% gimnazjalistów stwierdziło odpowiednio bardzo słabą i słabą pozytywną zmianę w obszarze relacji z rodzicami/opiekunami. Ten stan rzeczy pogłębia przekonanie o pozytywnym wpływie udziału młodzieży w projekcie na ich relacje rodzinne. Jest to zapewne konsekwencja nabytych przez uczniów w toku zajęć umiejętności pozwalających na utrzymywanie poprawnych relacji z dorosłymi, pomimo różnego rodzaju antagonizmów wynikających np. z okresu dojrzewania młodzieży.

Tabela 12. Wpływ udziału w zajęciach na relacje z nauczycielami

W jakim stopniu poprawiły się Twoje relacje z nauczycielami?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	3	18,75	3	21,43	3	12,50	9	16,67
Słabo	2	12,50	3	21,43	3	12,50	8	14,81
Dostatecznie	6	37,50	3	21,43	6	25,00	15	27,78
Dobrze	2	12,50	3	21,43	9	37,50	14	25,92
Bardzo dobrze	3	18,75	2	14,28	3	12,50	8	14,81
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Przeprowadzone analizy nad danymi zawartymi w tabeli 12 wskazują głównie na dostateczną poprawę relacji uczniów z nauczycielami w wyniku wpływu udziału młodzieży gimnazjalnej w zajęciach (27,78%). Zmiany w omawianym obszarze 25,92% uczniów określa w stopniu dobrym, a

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

16,67% w stopniu bardzo słabym. Równa liczba ankietowanych (po 14,81%) oszacowała w stopniu bardzo dobrym i słabym elementy zmian w relacjach uczniów – nauczyciel. Na podstawie analizowanych danych można zauważyć nieco mniejszą poprawę relacji uczniów (biorących udział w zajęciach) z nauczycielami aniżeli z rodzicami. Istnieje przypuszczenie, że zmiany osiągałyby większy stopień, gdyby oferowane w ramach projektu zajęcia były prowadzone przez nauczycieli zatrudnionych w szkole. Wówczas zarówno uczniowie, jak i belfrowie mieliby szansę konfrontacji na nieco innym polu, mniej schematycznym, rygorystycznym i napiętym. Stanowiłoby to również okazję do wzajemnego poznania się na zupełnie innej płaszczyźnie, bardziej elastycznej i otwartej na potrzeby obu grup.

Tabela 13. Wpływ udziału w zajęciach na wyniki w nauce

W jakim stopniu poprawiły się Twoje wyniki szkolne?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	3	18,75	1	7,14	2	8,33	6	11,11
Słabo	4	25,00	3	21,43	1	4,17	8	14,81
Dostatecznie	5	31,25	5	35,71	5	20,83	15	27,78
Dobrze	4	25,00	4	28,57	14	58,33	22	40,74
Bardzo dobrze	0	0,00	1	7,14	2	8,33	3	5,55
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Tabela 13 prezentuje dane, z których wynika, że udział uczniów w zajęciach zaowocował pozytywnymi zmianami w osiągnięciach szkolnych w stopniu dobrym dla większości ankietowanych (40,74%). Stopień dostateczny owych zmian deklaruje z kolei 27,78% badanych. Niemal żadnego pozytywnego wpływu na wyniki w nauce dostrzega w sumie 25,92% respondentów

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

(słabo – 14,81, bardzo słabo – 11,11%). Jedynie 5,55% młodzieży stwierdza w bardzo wysokim stopniu poprawę swoich wyników szkolnych. Powyższe wskaźniki potwierdzają pozytywny wpływ prowadzonych w ramach projektu zajęć na kolejny obszar funkcjonowania młodzieży gimnazjalnej zagrożonej wykluczeniem społecznym. Dostrzegana przez samych uczniów poprawa w ich wynikach szkolnych jest zapewne spowodowana przyjęciem odpowiedniej, efektywnej postawy.

Tabela 14. Ocena atrakcyjności zajęć muzykoterapii

Muzykoterapia	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	4	25,00	3	21,43	3	12,50	10	18,52
Słabo	2	12,50	3	21,43	1	4,17	6	11,11
Dostatecznie	1	6,25	0	0,00	8	33,33	9	16,67
Dobrze	5	31,25	3	21,43	7	29,16	15	27,78
Bardzo dobrze	4	25,00	5	35,71	5	20,83	14	25,92
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Wg opinii uczniów zajęcia muzykoterapii cieszyły się dużym zainteresowaniem z ich strony. Potwierdzają to dane zawarte w tabeli 14, z których wynika, że ponad połowa ankietowanych oceniło owe zajęcia w stopniu dobrym (27,78%) i bardzo dobrym (25,92%). Bardzo słabą ocenę wystawiło 18,52% uczniów, a dostateczną 16,67% badanych. Tylko 11,11% respondentów oceniło zajęcia muzykoterapii w stopniu słabym. Analizowane dane pozwalają stwierdzić, że młodzież preferuje zajęcia muzyczne, które stanowią dla nich połączenie atrakcyjności, przyjemności i dostępności przekazu.

W ocenie badanej młodzieży (tabela 15) zajęcia dramaterapii były interesujące głównie w stopniu dostatecznym (31,48%). Bardzo dobrze i dobrze zostały ocenione przez kolejno 25,93% i

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

18,52% uczniów. Dla 24,07% ankietowanych dramoterapia nie stanowiła atrakcyjnych zajęć (bardzo słabo – 14,81%, słabo – 9,26%). Wyniki powyższej oceny przedstawiają się w ten sposób, zapewne dlatego, że specyfika zajęć dramo terapeutycznych wymagała od uczniów większej aktywności, zaangażowania, mówienia o swoich uczuciach, myślach, itd. Być może stanowiło to dla nich barierę, która uniemożliwiała efektywny udział w zajęciach.

Tabela 15. Ocena atrakcyjności zajęć dramoterapii

Dramoterapia	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	1	6,25	2	14,28	5	20,83	8	14,81
Słabo	1	6,25	4	28,57	0	0,00	5	9,26
Dostatecznie	4	25,00	3	21,43	10	41,67	17	31,48
Dobrze	4	25,00	1	7,14	5	20,83	10	18,52
Bardzo dobrze	6	37,50	4	28,57	4	16,67	14	25,93
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

W ocenie badanej młodzieży (tabela 15) zajęcia dramoterapii były interesujące głównie w stopniu dostatecznym (31,48%). Bardzo dobrze i dobrze zostały ocenione przez kolejno 25,93% i 18,52% uczniów. Dla 24,07% ankietowanych dramoterapia nie stanowiła atrakcyjnych zajęć (bardzo słabo – 14,81%, słabo – 9,26%). Wyniki powyższej oceny przedstawiają się w ten sposób, zapewne dlatego, że specyfika zajęć dramo terapeutycznych wymagała od uczniów większej aktywności, zaangażowania, mówienia o swoich uczuciach, myślach, itd. Być może stanowiło to dla nich barierę, która uniemożliwiała efektywny udział w zajęciach.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 16. Ocena atrakcyjności zajęć arteterapii

Arteterapia	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	1	6,25	0	0,00	3	12,50	4	7,41
Słabo	4	25,00	5	35,71	0	0,00	9	16,67
Dostatecznie	2	12,50	2	14,28	9	37,50	13	24,07
Dobrze	3	18,75	2	14,28	7	29,16	12	22,22
Bardzo dobrze	6	37,50	5	35,71	5	20,83	16	29,62
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Analiza danych prezentowanych w tabeli 16 pozwala zauważyć pozytywny odbiór zajęć arteterapii wyrażający się w opiniach młodzieży, która w 29,62% ocenia ową formę zajęć w stopniu bardzo dobrym. Za dostatecznie atrakcyjną uznaje arteterapię 24,07% uczniów, a za interesującą w stopniu dobrym 22,22% ankietowanych. Słabą i bardzo słabą ocenę wystawiło odpowiednio 16,67% i 7,41% respondentów.

Z powyższych danych wynika, że młodzież jest zainteresowana arteterapeutyczną formą zajęć w dość dużym stopniu, ponieważ ich charakter pozwala na uwalnianie pokładów kreatywności, chęci tworzenia, możliwość kreowania siebie i wyrażania własnej osoby poprzez artystyczne formy.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 17. Ocena atrakcyjności zajęć mediacji

Mediacje	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	5	31,25	5	35,71	5	20,83	15	27,78
Słabo	1	6,25	1	7,14	3	12,50	5	9,26
Dostatecznie	2	12,50	3	21,43	3	12,50	8	14,81
Dobrze	4	25,00	2	14,28	5	20,83	11	20,37
Bardzo dobrze	0	0,00	3	21,43	8	33,33	11	20,37
Nie uczestniczyłem/am w zajęciach	4	25,00	0	0,00	0	0,00	4	7,41
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie danych zawartych w tabeli 17 zauważamy, że zajęcia z zakresu mediacji zostały ocenione bardzo słabo przez 27,78% uczniów. Taka sama liczba ankietowanych – po 20,37% uznała atrakcyjność mediacji w stopniu dobrym i bardzo dobrym. Dostatecznie atrakcyjną formą zajęć okazała się dla 14,81% badanych, a słabą dla 9,26% respondentów. Niska ocena zajęć mediacji może wynikać z samego charakteru zajęć, które podobnie jak dramoterapia wymagają większego zaangażowania i aktywności, której być może uczniowie nie chcieli podejmować. Problem mogła również stanowić osoba prowadząca, niepotrafiąca zainteresować tematem i zaktywizować skutecznie młodzież.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 18. Ocena atrakcyjności obozów przetrwania

Obozy przetrwania	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	Ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	2	14,28	0	0,00	2	3,70
Słabo	0	0,00	1	7,14	0	0,00	1	1,85
Dostatecznie	1	6,25	2	14,28	3	12,50	6	11,11
Dobrze	1	6,25	2	14,28	2	8,33	5	9,26
Bardzo dobrze	10	62,50	7	50,00	19	79,17	36	66,67
Nie byłem/am na obozie	4	25,00	0	0,00	0	0,00	4	7,40
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Z analizy danych umieszczonych w tabeli 18 wynika, że obozy przetrwania stanowiły wielce atrakcyjną formę zajęć dla 66,67% młodzieży. 11,11% badanych ocenia atrakcyjność tego rodzaju zajęć w stopniu dostatecznym, a 9,26% w stopniu dobrym. Jedynie 3,70% i 1,85% uczniów wystawiło obozom przetrwania ocenę kolejno: bardzo słabą i słabą. Powyższe dane wskazują na obozy przetrwania jako bardzo trafioną formę zajęć dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, co potwierdzają ich oceny. Zapewne młodzież świetnie się odnajduje w sytuacjach poza murami szkoły, gdzie jest zdana na siebie, na współpracę z rówieśnikami, gdzie może poczuć się niemal jak dorosłe jednostki, mieć możliwość podejmowania samodzielnych decyzji, itd.

Analizując dane w tabeli 19 zauważamy, że uczniowie w bardzo dobrym i dobrym stopniu ocenili zajęcia wspierające (odpowiednio 50,00% i 25,93%). Dostateczną ocenę wystawiło zaledwie 12,96% ankietowanych, natomiast słabą i bardzo słabą kolejno 5,55% i 3,70% badanych. Powodem tego rodzaju ocen jest zapewne specyfika zajęć zorientowanych na indywidualne podejście do ucznia i jego problemów.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 19. Ocena atrakcyjności zajęć wspierających

Zajęcia wspierające	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	2	8,33	2	3,70
Słabo	1	6,25	1	7,14	1	4,17	3	5,55
Dostatecznie	1	6,25	2	14,28	4	16,67	7	12,96
Dobrze	3	18,75	3	21,43	8	33,33	14	25,93
Bardzo dobrze	10	62,50	8	57,14	9	37,50	27	50,00
Nie uczestniczyłem/am w zajęciach	1	6,25	0	0,00	0	0,00	1	1,85
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Tabela 20. Ocena stopnia atrakcyjności proponowanych zajęć w stosunku do metod stosowanych dotychczas

W jakim stopniu proponowane podejście jest atrakcyjną alternatywą dla metod stosowanych dotychczas?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Słabo	3	18,75	3	21,43	1	4,17	7	12,96
Dostatecznie	1	6,25	2	14,28	5	20,83	8	14,81
Dobrze	8	50,00	4	28,57	11	45,83	23	42,60
Bardzo dobrze	4	25,00	5	35,71	7	29,17	16	29,63
Ogółem	16	100,00	14	100,00	24	100,00	54	100,00

Źródło: opracowanie własne

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

W zamieszczonych w tabeli 20 danych zauważamy, że 42,60% uczniów w stopniu dobrym ocenia atrakcyjność innowacyjnych metod stosowanych w ramach projektu w porównaniu do dotychczasowego podejścia. Bardzo dobrze ocenia omawianą kwestię 29,63% gimnazjalistów, a dostatecznie 14,81% badanych. Jedynie 12,96% ankietowanych skłania się bardziej ku dotychczasowym metodom stosowanym wobec uczniów. Analiza powyższych danych wskazuje na fakt, że młodzież gimnazjalna zagrożona wykluczeniem społecznym preferuje mniej standardowe podejście, które stanowi dużo atrakcyjniejszą formę zajęć, bardziej przystępną i efektywniejszą.

5. WYNIKI BADANIA OPINII NAUCZYCIELI

Tabela 21. Ocena zmiany podejścia uczniów do kultury i sztuki

Czy udział w zajęciach zmienił podejście uczestników do kultury i sztuki?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	1	5,56	1	8,33	2	4,88
Słabo	0	0,00	3	16,67	1	8,33	4	9,76
Dostatecznie	3	27,27	2	11,11	2	16,67	7	17,07
Dobrze	4	36,36	6	33,33	7	58,33	17	41,46
Bardzo dobrze	4	36,36	6	33,33	1	8,33	11	26,83
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Dane umieszczone w tabeli 21 zawierają opinie nauczycieli, którzy oceniają zmianę w podejściu swoich uczniów do wartości kulturalnych w stopniu głównie dobrym (41,46%). Bardzo dobrze ocenia tę kwestię 26,83% badanych, a dostatecznie 17,07% ankietowanych. Jedynie 9,76% i 4,88% respondentów ocenia omawiany obszar odpowiednio: słabo i bardzo słabo. Powyższe dane wskazują na zarejestrowanie przez nauczycieli zmiany w podejściu uczniów, ale być może spodziewali się oni nieco większych, bardziej zauważalnych zmian, które nie nastąpiły jeszcze z powodu krótkiego okresu trwania projektu.

W zamieszczonych w tabeli 22 danych i przeprowadzonych analiz wynika, że ponad połowa ankietowanych (60,97%) ocenia w stopniu dobrym poprawę relacji z rówieśnikami, uczniów biorących udział w projekcie. Dostateczną zmianę w pozytywnym aspekcie relacji uczniowskich dostrzegło 24,39% badanych. Tylko 9,76% respondentów stwierdziło słaby stopień poprawy w omawianym obszarze i jedynie 4,88% oszacowało tę kwestię bardzo wysoko.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 22. Ocena stopnia poprawy relacji uczniów z rówieśnikami

W jakim stopniu poprawiły się relacje uczestników z rówieśnikami?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Słabo	0	0,00	1	5,56	3	25,00	4	9,76
Dostatecznie	2	18,18	7	38,89	1	8,33	10	24,39
Dobrze	9	81,81	8	44,44	8	66,67	25	60,97
Bardzo dobrze	0	0,00	2	11,11	0	0,00	2	4,88
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Tabela 23. Ocena stopnia poprawy relacji uczniów z rodzicami/opiekunami

W jakim stopniu poprawiły się relacje uczestników z rodzicami/opiekunami?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	Ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0,00	0,00
Słabo	0	0,00	1	5,56	2	16,67	3	7,32
Dostatecznie	1	9,09	6	33,33	2	16,67	9	21,95
Dobrze	9	81,81	10	55,55	7	58,33	26	63,41
Bardzo dobrze	1	9,09	1	5,56	1	8,33	3	7,32
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Analizując dane w tabeli 23 zauważamy, że ponad połowa nauczycieli biorących udział w badaniu (63,41%) stwierdza poprawę relacji uczeń – rodzic/opiekun w stopniu dobrym. Dostateczną ocenę wystawiło 21,95% ankietowanych. Natomiast po 7,32% respondentów zadeklarowało ocenę bardzo dobrą i słabą omawianego zjawiska. Wartość oceny w powyższej kwestii klaruje się w dany sposób, ponieważ wiedza nauczycieli może być ograniczona w tym obszarze. Ograniczenie to stanowić może fakt, że nauczyciele nie przebywają w domu rodzinnym ucznia i nie mają kompletnej wiedzy nt panujących tam relacji. Bazują jedynie na docierających do szkoły informacjach.

Tabela 24. Ocena stopnia poprawy relacji uczniów z nauczycielami

W jakim stopniu poprawiły się relacje uczestników z nauczycielami	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	1	8,33	1	2,44
Słabo	0	0,00	1	5,56	1	8,33	2	4,88
Dostatecznie	4	36,36	5	27,78	3	25,00	12	29,27
Dobrze	4	36,36	12	66,66	6	50,00	22	53,65
Bardzo dobrze	3	27,27	0	0,00	1	8,33	4	9,76
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie danych zawartych w tabeli 24 zauważamy, że również w stopniu przeważnie dobrym badani oceniają poprawę relacji uczniów z nauczycielami (53,65%). Drugą pozycję zajmuje ocena dostateczna wystawiona przez 29,27% ankietowanych. Wysoko ocenia zmianę w obszarze relacji uczeń – nauczyciel jedynie 9,76%. Słabo i bardzo słabo kwestię omawianych relacji ocenia odpowiednio 4,88% i 2,44% badanych nauczycieli. Powyższe wyniki mogą świadczyć o braku

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

obiektywizmu w ocenach nauczycieli, którzy swe opinie mogli opierać na uprzedzeniach lub niechęci dostrzeżenia zaistniałych zmian w uczniach sprawiających trudności wychowawcze.

Tabela 25. Ocena stopnia poprawy wyników w nauce uczniów biorących udział w projekcie

W jakim stopniu poprawiły się wyniki szkolne uczestników?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	1	8,33	1	2,44
Słabo	3	27,27	0	0,00	1	8,33	4	9,76
Dostatecznie	5	45,45	15	83,33	3	25,00	23	56,09
Dobrze	3	27,27	3	16,67	7	58,33	13	31,71
Bardzo dobrze	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,0
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Analiza danych prezentowanych w tabeli 25 pozwala zauważyć, że ponad połowa nauczycieli (56,09%) dostrzega poprawę wyników w nauce uczniów biorących udział w projekcie w stopniu dostatecznym. Kolejne 31,71% badanych ocenia te osiągnięcia w stopniu dobrym, a 9,76% ankietowanych w stopniu słabym. Tylko 2,44% respondentów oceniła poprawę w bardzo słabym stopniu. Powyższe dane pokazują, że nauczyciele stwierdzają zadowalającą zmianę w pozytywnym kierunku w wynikach szkolnych ich podopiecznych. Jest swoistym potwierdzeniem efektywności zajęć, w których oceniani uczniowie brali udział.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 26. Ocena stopnia adekwatności proponowanych zajęć dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

W jakim stopniu proponowane w metodologii rozwiązania są odpowiednie dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Słabo	0	0,00	0	0,00	1	8,33	1	2,44
Dostatecznie	2	18,18	4	22,22	5	41,67	11	26,83
Dobrze	7	63,64	5	27,78	4	33,33	16	39,02
Bardzo dobrze	2	18,18	9	50,00	2	16,67	13	31,70
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

W ocenie badanej grupy nauczycieli (tabela 26) adekwatność proponowanych rozwiązań metodologicznych dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym plasuje się na poziomie głównie dobrym (39,02%) oraz bardzo dobrym (31,70%). Dostatecznie ową adekwatność ocenia 26,83% badanych nauczycieli i tylko 2,44% ankietowanych wystawiło ocenę słabą. Niemal jednogłośnie nauczyciele uznają za właściwy dobór rozwiązań metodologicznych zastosowanych wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym.

Wg opinii nauczycieli, skuteczność proponowanych rozwiązań jest oceniana w stopniu dobrym przez 59,09% ankietowanych. Dostatecznie skuteczność metodologiczną ocenia 29,27% badanych. Jedynie 9,76% respondentów wysoko szacuje wartość proponowanych rozwiązań pod względem skuteczności, a z kolei tylko 4,88% nauczycieli ocenia je w stopniu słabym.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 27. Ocena stopnia skuteczności proponowanych rozwiązań

W jakim stopniu opracowana metodologia jest skuteczna, tzn. może spowodować, że objęte jej działaniem osoby będą mniej podatne na wykluczenie?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Słabo	1	9,09	0	0,00	1	8,33	2	4,88
Dostatecznie	1	9,09	6	33,33	5	41,67	12	29,27
Dobrze	8	72,73	10	55,55	5	41,67	23	59,09
Bardzo dobrze	1	9,09	2	16,67	1	8,33	4	9,76
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Wg opinii nauczycieli, skuteczność proponowanych rozwiązań jest oceniana w stopniu dobrym przez 59,09% ankietowanych. Dostatecznie skuteczność metodologiczną ocenia 29,27% badanych. Jedynie 9,76% respondentów wysoko szacuje wartość proponowanych rozwiązań pod względem skuteczności, a z kolei tylko 4,88% nauczycieli ocenia je w stopniu słabym. Powyższe dane potwierdzają zadowolenie nauczycieli z wpływu zajęć prowadzonych w ramach projektu na poprawę funkcjonowania uczniów zagrożonych wykluczeniem społecznym. (Wyniki prezentuje tabela 27)

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 28. Ocena stopnia efektywności proponowanych rozwiązań

W jakim stopniu opracowana metodologia jest faktycznie lepsza, bardziej efektywna niż rozwiązania dotychczas stosowane w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Słabo	1	9,09	0	0,00	1	8,33	2	4,88
Dostatecznie	1	9,09	5	27,78	3	25,00	9	21,95
Dobrze	5	45,45	13	72,22	6	50,00	24	58,54
Bardzo dobrze	4	36,36	0	0,00	2	4,88	6	14,63
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Tabela 28 prezentuje dane, z których wynika, że ponad połowa ankietowanych nauczycieli, czyli 58,54% w stopniu dobrym ocenia efektywność proponowanych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Dostateczną ocenę wystawiło 21,95% badanych, a bardzo dobrą 14,63% ankietowanych. Jedynie 4,88% oszacowało efektywność projektu w stopniu słabym. Analizowane dane wskazują na zadowolenie nauczycieli ze zmian wynikających z wpływu zajęć prowadzonych w ramach projektu na poprawę funkcjonowania uczniów zagrożonych wykluczeniem społecznym w obszarach zarówno szkolnych, jak i rodzinnych.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 29. Ocena mocnych i słabych stron proponowanych rozwiązań

Jaki rodzaj działań w proponowanej metodologii jest najmocniejszą stroną, a jaki najsłabszą?		Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
		ilość	%	ilość	%	Ilość	%	Ilość	%
Muzykoterapia	Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	2	16,67	2	4,88
	Słabo	0	0,00	0	0,00	2	16,67	2	4,88
	Dostatecznie	1	9,09	5	27,78	2	16,67	8	19,51
	Dobrze	6	54,54	8	44,44	4	33,33	18	43,90
	Bardzo dobrze	4	36,36	5	27,78	2	16,67	11	26,83
	Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00
Dramoterapia	Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Słabo	0	0,00	0	0,00	4	33,33	4	9,76
	Dostatecznie	0	0,00	2	11,11	3	25,00	5	12,19
	Dobrze	3	27,27	5	27,78	5	41,67	13	31,70
	Bardzo dobrze	8	72,72	11	61,11	0	0,00	19	46,34
	Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00
Arteterapia	Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Słabo	0	0,00	0	0,00	1	8,33	1	2,44
	Dostatecznie	2	18,18	3	16,67	3	25,00	8	19,51
	Dobrze	4	36,36	5	27,78	6	50,00	15	36,59
	Bardzo dobrze	5	45,45	10	55,55	2	16,67	17	41,46
	Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00
Mediacje	Bardzo słabo	2	18,18	0	0,00	2	16,67	4	9,76
	Słabo	2	18,18	0	0,00	1	8,33	2	4,88
	Dostatecznie	2	18,18	5	27,78	5	41,67	12	29,27
	Dobrze	3	27,27	8	44,44	4	33,33	15	36,59
	Bardzo dobrze	2	18,18	5	27,78	0	0,00	7	17,07

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

	Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00
Obozy przetrwania	Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Słabo	0	0,00	2	11,11	1	8,33	3	7,32
	Dostatecz nie	1	9,09	0	0,00	2	16,67	3	7,32
	Dobrze	4	36,36	5	27,78	6	50,00	15	36,59
	Bardzo dobrze	6	54,54	11	61,11	3	25,00	20	48,78
	Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00
Zajęcia wspierające	Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Słabo	0	0,00	0	0,00	2	16,67	2	4,88
	Dostatecz nie	1	9,09	5	27,78	3	25,00	9	21,95
	Dobrze	2	18,18	5	27,78	7	58,33	14	34,15
	Bardzo dobrze	8	72,72	8	44,44	0	0,00	16	39,02
	Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie danych zawartych w tabeli 29 zauważamy, że wg opinii nauczycieli najmocniejszą stroną zajęć w ramach projektu były zajęcia arteterapii (w sumie 97,56% - bardzo dobrze, dobrze i dostatecznie). Natomiast zajęcia wspierające (95,12%), obozy przetrwania (92,69%), muzykoterapia 90,24%, dramoterapia (90,23%) i ich skuteczność jest na poziomie porównywalnym. Mediacje (82,93) stanowią w opinii nauczycieli najsłabszy element metodologiczny proponowanych rozwiązań.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 30. Ocena rozwiązań metodologicznych kierowanych do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

Jak oceniane są zawarte w metodologii poszczególne rozwiązania kierowane do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym?		Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Muzykoterapia	Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	1	8,33	1	2,44
	Słabo	0	0,00	0	0,00	3	25,00	3	7,32
	Dostatecznie	0	0,00	5	27,78	2	16,67	7	17,07
	Dobrze	7	63,64	10	55,55	3	25,00	20	48,78
	Bardzo dobrze	4	36,36	3	16,67	3	25,00	10	24,39
	Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00
Dramoterapia	Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Słabo	0	0,00	0	0,00	3	25,00	3	7,32
	Dostatecznie	0	0,00	4	22,22	2	16,67	6	14,63
	Dobrze	3	27,27	6	33,33	7	58,33	16	39,02
	Bardzo dobrze	8	72,72	8	44,44	0	0,00	16	39,02
	Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00
Arteterapia	Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Słabo	1	9,09	0	0,00	1	8,33	2	4,88
	Dostatecznie	1	9,09	4	22,22	1	8,33	6	14,63
	Dobrze	4	36,36	6	33,33	7	58,33	17	41,46
	Bardzo dobrze	5	45,45	8	44,44	3	25,00	17	41,46
	Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00
Mediacje	Bardzo słabo	1	9,09	0	0,00	1	8,33	2	4,88
	Słabo	2	18,18	0	0,00	1	8,33	3	7,32
	Dostatecznie	1	9,09	0	0,00	5	41,67	6	14,63
	Dobrze	4	36,36	12	66,67	3	25,00	19	46,34

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

	Bardzo dobrze	3	27,27	6	33,33	2	16,67	11	26,83
	Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00
Obozy przetrwania	Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Dostatecznie	1	9,09	4	22,22	4	33,33	9	21,95
	Dobrze	2	18,18	5	27,78	4	33,33	11	26,83
	Bardzo dobrze	8	72,72	9	50,00	4	33,33	21	51,22
	Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00
Zajęcia wspierające	Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Słabo	0	0,00	2	11,11	1	8,33	3	2,32
	Dostatecznie	2	18,18	4	22,22	4	33,33	10	24,39
	Dobrze	3	27,27	10	55,55	6	50,00	19	46,34
	Bardzo dobrze	6	54,54	2	11,11	1	8,33	9	21,95
	Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Z analizy danych zawartych w tabeli 30 wynika, że w ocenie 100,00% nauczycieli najbardziej optymalnym rozwiązaniem metodologicznym skierowanym do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym są obozy przetrwania. Skuteczność zajęć arteterapeutycznych (97,55%), zajęć wspierających (92,68%) i dramoterapii (92,67%) jest na poziomie porównywalnym. Muzykoterapia (90,24%) i mediacje (87,80%), stanowią najslabsze ogniwo proponowanych metodologicznych rozwiązań.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Tabela 31. Ocena atrakcyjności metod stosowanych w ramach projektu

W jakim stopniu proponowane podejście jest atrakcyjną alternatywą dla metod stosowanych dotychczas (czy bardziej skuteczne, tańsze czy efektywne)?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	Ilość	%	ilość	%
Bardzo słabo	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Słabo	1	9,09	0	0,00	1	8,33	2	4,88
Dostatecznie	2	18,18	5	27,78	4	33,33	11	26,83
Dobrze	6	54,54	8	44,44	6	50,00	20	48,78
Bardzo dobrze	2	18,18	5	27,78	1	8,33	8	19,51
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Przeprowadzone analizy nad danymi zawartymi w tabeli 31 wskazują, że nauczyciele oceniają atrakcyjność zaproponowanych w projekcie metod głównie w stopniu dobrym (48,78%) i dostatecznym (26,83%). Z kolei bardzo dobrze oceniana jest ów atrakcyjność przez 19,51% ankietowanych. Dla 4,88% respondentów proponowane metody nie stanowiły atrakcyjnych w porównaniu do dotychczas stosowanych.

Tabela 32 wskazuje dane zawierające czynniki skuteczności proponowanych rozwiązań. Ankietowani nauczyciele w 34,37% opowiadają się za metodami pracy będącymi decydującymi czynnikami gwarantującymi skuteczność metodologiczną. Na drugim miejscu plasują organizację procesu wsparcia (32,81%). Kolejne wskazania to właściwy dobór grup docelowych (29,68%) oraz własne propozycje: ciekawe przykłady z codziennego życia, brak rozmowy z rodzicami w obecności

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

nauczycieli (3,13%). Nauczyciele za najważniejsze elementy metodologiczne uważa odpowiedni dobór metod pracy oraz właściwą organizację procesu wsparcia. Generalnie w ich opinii najbardziej istotną kwestią jest oferta merytoryczna przedstawiana młodzieży, uwzględniająca ich potrzeby, preferencje, itd.

Tabela 32. Ocena czynników skuteczności proponowanych rozwiązań

Co może wpływać na skuteczność proponowanego podejścia?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Metody pracy	9	81,81	6	33,33	7	58,33	22	34,37
Dobór grup docelowych	7	63,64	8	44,44	4	33,33	19	29,68
Organizacja procesu wsparcia	7	63,64	8	44,44	6	50,00	21	32,81
Inne	1	9,09	0	0,00	1	8,33	2	3,13
Ogółem	11	-	18	-	12	-	64	100,00

Źródło: opracowanie własne

Tabela 33. Ocena możliwości zwiększenia skuteczności proponowanych rozwiązań

Czy możliwe jest zwiększenie skuteczności proponowanych metod?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Tak	0	0,00	2	11,11	3	25,00	5	12,19
Nie	2	18,18	0	0,00	0	0,00	2	4,88
Nie mam zdania	9	81,81	16	88,89	9	75,00	34	82,93
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Z danych zawartych w tabeli 33 wynika, że niemal wszyscy ankietowani nauczyciele (82,93%) nie mają zdania w kwestii zwiększenia skuteczności proponowanych w projekcie metod. Zaledwie 12,19% badanych posiada pomysły, które mogłyby wpłynąć na zwiększenie owej skuteczności (wspólne podsumowanie z prowadzącymi zajęcia, nauczycielami i uczniami, spotkania uczestników z prowadzącymi zajęcia i rodzicami). Tylko 4,88% respondentów nie ma żadnych propozycji uzasadniając swą odpowiedź opinią, że proponowane zajęcia były właściwe i bardzo dobrze realizowane. Powyższe dane pozwalają twierdzić, że nauczyciele akceptują założenia programów, metod proponowanych z zewnątrz, ponieważ sami nie mają zbyt wielu pomysłów na to, aby zaproponować coś dodatkowego.

Tabela 34. Propozycje zmian w formach wsparcia młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym

Jakie są Twoje propozycje zmian do oferowanych w metodologii formach wsparcia?	Gim. nr 1		Gim. nr 4		Gim. nr 6		Razem	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Brak propozycji	10	90,90	18	100,00	10	83,33	38	92,68
Więcej zajęć w placówkach kulturalnych	1	9,09	0	0,00	0	0,00	1	2,44
Więcej spotkań z wychowawcami i z osobami prowadzącymi zajęcia	0	0,00	0	0,00	1	8,33	1	2,44
Zorganizowanie podsumowania	0	0,00	0	0,00	1	8,33	1	2,44
Ogółem	11	100,00	18	100,00	12	100,00	41	100,00

Źródło: opracowanie własne

W zamieszczonych w tabeli 34 danych zauważamy, że niemal ogół nauczycieli – 92,68%, nie posiada żadnych nowych, własnych propozycji zmian w formach wsparcia młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym. Jedynie po 2,44% ankietowanych opowiedziało się kolejno za

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

---

zwiększeniem liczby zajęć w placówkach kulturalnych, spotkań z wychowawcami i osobami prowadzącymi zajęcia oraz za organizowaniem podsumowań. Powyższe dane pokazują, że nauczyciele nie mają konkretnego pomysłu na dodatkowe elementy form wsparcia dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym. Można przypuszczać, że z pełną akceptacją przyjmują gotowe programy z zewnątrz, uznając je za wysoce skuteczne.

6. ODPOWIEDZI NA KLUCZOWE PYTANIA BADAWCZE

Zadaniem ewaluacji było uzyskanie odpowiedzi na poniższe pytania badawcze:

- w jakim stopniu opracowana metodologia jest odpowiednia, biorąc pod uwagę cel, któremu ma służyć?

Biorąc pod uwagę cel, któremu ma służyć opracowana metodologia, jest ona adekwatna w stopniu dobrym, wystarczającym, aby zamierzony cel osiągnąć. Dobór rozwiązań metodologicznych zastosowanych wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym jest właściwy.

- w jakim stopniu proponowane w metodologii rozwiązania są odpowiednie dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym?

Adekwatność proponowanych rozwiązań metodologicznych dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym plasuje się na poziomie głównie dobrym oraz bardzo dobrym. Dobór rozwiązań metodologicznych zastosowanych wobec młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym jest właściwy.

- w jakim stopniu opracowana metodologia jest skuteczna, tzn. może spowodować, że objęte jej działaniem osoby będą mniej podatne na wykluczenie ?

Skuteczność proponowanych rozwiązań szacuje się w stopniu dobrym. Zauważalny jest wpływ zajęć prowadzonych w ramach projektu na poprawę funkcjonowania uczniów zagrożonych wykluczeniem społecznym. Zmiany są dostrzegalne w obszarze relacji młodzieży z rodziną, rówieśnikami, nauczycielami oraz w ich wynikach szkolnych i ogólnym podejściu do aspektów kulturalnych.

- w jakim stopniu opracowana metodologia jest faktycznie lepsza, bardziej skuteczna i bardziej efektywna niż rozwiązania dotychczas stosowane w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu?

W stopniu dobrym oceniana jest efektywność proponowanych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Analizowane dane wskazują na pozytywne

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

---

zmiany wynikające z wpływu zajęć prowadzonych w ramach projektu na poprawę funkcjonowania uczniów zagrożonych wykluczeniem społecznym w obszarach zarówno szkolnych, jak i rodzinnych.

- który punkt metodologii (które z rozwiązań w niej zawartych) jest jej najmocniejszą stroną, a który najsłabszą?

Najmocniejszą stroną zajęć w ramach projektu były zajęcia arteterapii, wspierające oraz obozy przetrwania. Zajęcia z zakresu mediacji stanowiły najsłabszy element metodologiczny proponowanych rozwiązań. Prawdopodobnie temat oraz dobór metod okazał się być nieodpowiedni, jak również przyczyny można upatrywać w braku efektywnej komunikacji pomiędzy prowadzącym zajęcia a grupą.

- jak oceniane są zawarte w metodologii poszczególne rozwiązania kierowane do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym?

Optymalnym rozwiązaniem metodologicznym skierowanym do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym są obozy przetrwania oraz zajęcia arteterapeutyczne i wspierające. Mniejszym powodzeniem cieszą się dramoterapia oraz mediacje.

- w jakim stopniu proponowane podejście jest atrakcyjną alternatywą dla metod stosowanych dotychczas (czy jest bardziej skuteczne, tańsze czy efektywne)?

Atrakcyjność zaproponowanych w projekcie metod szacuje się głównie w stopniu dobrym. Innowacyjność podejścia jest skuteczna i efektywna w dużej mierze dzięki nowatorskiemu podejmowaniu tematu profilaktyki wykluczenia społecznego, którym jest zagrożona młodzież.

- co może wpływać na skuteczność proponowanego podejścia (metody pracy, dobór grup docelowych, organizacja procesu wsparcia, inne czynniki)?

Na skuteczność proponowanego podejścia głównie wpływają metody pracy, a także organizacja procesu wsparcia i właściwy dobór grup docelowych gwarantujące skuteczność metodologiczną. Oprócz wymienionych powyżej są brane również pod uwagę: ciekawe przykłady z codziennego życia oraz brak rozmowy z rodzicami w obecności nauczycieli

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

Generalnie najbardziej istotną kwestią jest oferta merytoryczna przedstawiana młodzieży, uwzględniająca ich potrzeby, preferencje, itd.

- czy możliwe jest zwiększenie skuteczności proponowanych metod i pod jakimi warunkami?

Zwiększenie skuteczności proponowanych metod jest możliwe dzięki wspólnemu podsumowaniu zajęć z prowadzącymi, nauczycielami i uczniami oraz spotkania uczestników z prowadzącymi zajęcia i rodzicami.

- jakie są propozycje zmian w oferowanych w metodologii formach wsparcia?

Głównymi propozycjami zmian oferowanymi w metodologii form wsparcia jest zwiększenie liczby zajęć w placówkach kulturalnych, spotkań z wychowawcami i osobami prowadzącymi zajęcia oraz organizowanie podsumowań zajęć.

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

SPIS TABEL

<i>Tabela 1. Płeć respondentów .....</i>	16
<i>Tabela 2. Miejsce zamieszkania ankietowanych.....</i>	16
<i>Tabela 3. Rok urodzenia badanych gimnazjalistów .....</i>	17
<i>Tabela 4. Płeć ankietowanych .....</i>	17
<i>Tabela 5. Wiek badanych .....</i>	18
<i>Tabela 6. Staż zawodowy respondentów .....</i>	18
<i>Tabela 7. Stopień awansu zawodowego ankietowanych nauczycieli .....</i>	19
<i>Tabela 8. Ocena gimnazjalistów dot. atrakcyjności udziału w projekcie .....</i>	20
<i>Tabela 9. Wpływ udziału w zajęciach na stosunek do kultury i sztuki .....</i>	21
<i>Tabela 10. Wpływ udziału w zajęciach na relacje z rówieśnikami .....</i>	21
<i>Tabela 11. Wpływ udziału w zajęciach na relacje z rodzicami/opiekunami .....</i>	22
<i>Tabela 12. Wpływ udziału w zajęciach na relacje z nauczycielami .....</i>	23
<i>Tabela 13. Wpływ udziału w zajęciach na wyniki w nauce.....</i>	24
<i>Tabela 14. Ocena atrakcyjności zajęć muzykoterapii .....</i>	25
<i>Tabela 15. Ocena atrakcyjności zajęć dramaterapii.....</i>	26
<i>Tabela 16. Ocena atrakcyjności zajęć arteterapii.....</i>	27
<i>Tabela 17. Ocena atrakcyjności zajęć mediacji .....</i>	28
<i>Tabela 18. Ocena atrakcyjności obozów przetrwania .....</i>	29
<i>Tabela 19. Ocena atrakcyjności zajęć wspierających .....</i>	30
<i>Tabela 20. Ocena stopnia atrakcyjności proponowanych zajęć w stosunku do metod stosowanych dotychczas.....</i>	30
<i>Tabela 21. Ocena zmiany podejścia uczniów do kultury i sztuki.....</i>	32
<i>Tabela 22. Ocena stopnia poprawy relacji uczniów z rówieśnikami .....</i>	33
<i>Tabela 23. Ocena stopnia poprawy relacji uczniów z rodzicami/opiekunami .....</i>	33
<i>Tabela 24. Ocena stopnia poprawy relacji uczniów z nauczycielami .....</i>	34
<i>Tabela 25. Ocena stopnia poprawy wyników w nauce uczniów biorących udział w projekcie .....</i>	35

Zamojskie Towarzystwo Oświatowe

<i>Tabela 26. Ocena stopnia adekwatności proponowanych zajęć dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.....</i>	<i>36</i>
<i>Tabela 27. Ocena stopnia skuteczności proponowanych rozwiązań .....</i>	<i>37</i>
<i>Tabela 28. Ocena stopnia efektywności proponowanych rozwiązań .....</i>	<i>38</i>
<i>Tabela 29. Ocena mocnych i słabych stron proponowanych rozwiązań .....</i>	<i>39</i>
<i>Tabela 30. Ocena rozwiązań metodologicznych kierowanych do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.....</i>	<i>41</i>
<i>Tabela 31. Ocena atrakcyjności metod stosowanych w ramach projektu .....</i>	<i>43</i>
<i>Tabela 32. Ocena czynników skuteczności proponowanych rozwiązań.....</i>	<i>44</i>
<i>Tabela 33. Ocena możliwości zwiększenia skuteczności proponowanych rozwiązań .....</i>	<i>44</i>
<i>Tabela 34. Propozycje zmian w formach wsparcia młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym.....</i>	<i>45</i>